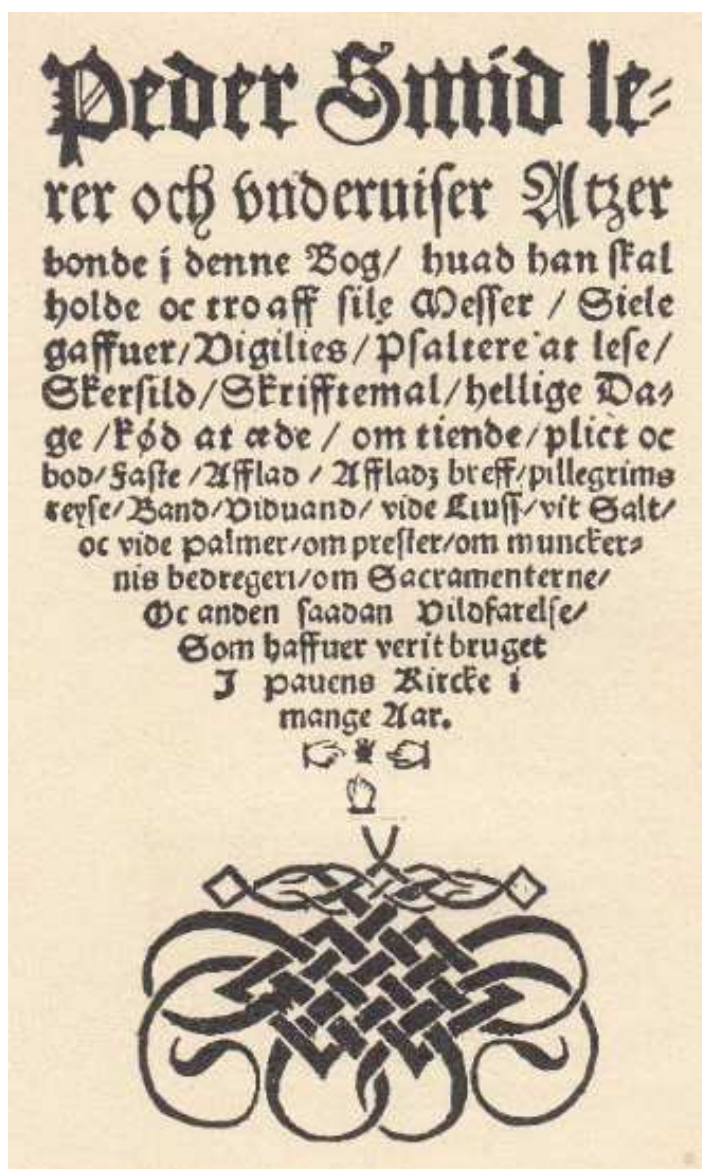

Det protestantiske stridsskrift ”Peder Smed og Adser Bonde”

Skrevet af Simon Jacobsen 2016

Den danske reformationsleder, reformator og biskop Hans Tausen skrev: ”Med Sværd ved Lænd, som Jøderne i Nehemiæ Dage, maa vi Evangeliske bygge paa Herrens Tempel”. Han vandt kampen sammen med sine medkæmpere i 1536, da reformationen blev gennemført i Danmark.

En del af kampen med katolicismen var litterær gennem mange flyve- og stridsskrifter, som blev skrevet og trykt. Navnlige i Tyskland vrimgledede det med sådanne skrifter i 1520'erne. 100 år forinden havde Johann Gutenberg opfundet bogtrykkerkunsten i den vestlige verden.

Titelblad til ”Peder Smed og Adser Bonde” udgivet i 1559

De tyske skrifter blev også spredt ud over Tysklands grænser. De lærde mænd, som studerede i Wittenberg, bragte sikkert nogle med sig til deres hjemlande. I Danmark blev nogle af dem oversat til dansk; det mest omfattende er "Peder Smed og Adser Bonde", idet det behandler så at sige alle reformationskampens stridspunkter.

Historien i "Peder Smed og Adser Bonde" er en gendigtning af et tysk protestantisk stridsskrift, satiredigtet "Ein Gespräch zwischen vier Personen, wie sie Gezänk haben von der Wallfahrt im Grimmenthal". Skriftet blev trykt i Erfurt i 1523 eller 1524, forfatteren er ukendt, men på grund af et ret nøje kendskab til franciskanernes forhold gætter man på en forhenværende franciskaner, Eberlin fra Günzburg, der efter at være udstødt af ordenen levede i Erfurt som evangelisk agitator.

Illustration fra skriftet "Peder Smed og Adser Bonde" trykt i 1559

Ved at studere begivenhederne i "Peder Smed og Adser Bonde" er der blandt historikere enighed om, at skriftet er blevet til i omkring år 1530. Da handlingen foregår i Skive og omegn, må forfatteren givetvis findes på Salling. Forfatteren dækker sig bag en lægmand ved i slutningen af skriftet at skrive: "Jeg er icke boglerd", men det skal man ikke lægge for megen vægt på, det var almindeligt i reformationstidens stridsskrifter.

De lærde har gennem tiden diskuteret, hvem som kunne være forfatter til det 500 år gamle lutherske kampskrift. Efter at jeg har gennempløjet gamle aviser og kirkehistorisk litteratur, er jeg kommet frem til, at det højst sandsynligt er vor første evangeliske biskop i Vendsyssel, Peder Thomesen, der begyndte sin kirkelige løbebane som munk på Børglum Kloster. Han opholdt sig i Wittenberg, da skriftet blev trykt på tysk, og har sikkert bragt det med sig hjem fra Tyskland og så tilpasset historien til lokale forhold på

Skiveegnen i 1529-30. Thomesen var på det tidspunkt leder af en kreds lutherske præster på Salling.

”Peder Smed og Adser Bonde” er en temmelig rå satire over den katolske sjælemesse for afdøde med dens salmer, antifoner og lektier.

Historikere bekræfter, at Peder Thomesen sandsynligvis er forfatteren

Historiker og postmester Carl Klitgaard, Hjørring, havde en kronik i Aalborg Stiftstidende den 16. maj 1953 om folkeminderhistorier, hvori han skrev: ”Peder Smed og Adser Bonde, der håner besøgene ved de hellige kilder, er en sydtysk vise, som er omplantet på dansk med angivelse af Nibe, Ribe, Essenbæk, antagelig af den daværende præst Peder Thomesen i Torum, der i 1537 blev biskop i Børglum Stift.”

Vendsyssel Tidende skrev den 30. juli 1924, at Peder Thomesen sandsynligvis er forfatter til historien. Den 29. januar 1936 skrev P. P. i samme avis, at det formodentlig er ham, der har bearbejdet og fordansket et tysk skrift.

Museumsinspektør P. L. Hald, Thisted Museum, skrev i Thisted Amtsavis den 2. januar 1913, at man mente, at Thomesen var forfatteren. Han skrev også, at fortællingen muligvis er af tysk oprindelse, og at Thomesen dog godt kan være den danske oversætter og bearbejder, der har henlagt skuepladsen for fortællingen til Salling og omliggende egne.

Professor og folkemindeforsker Svend Grundtvig, søn af N. F. S. Grundtvig, som i 1880 udgav en version af historien for Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur, anså, at forfatteren tilhørte ”Reformanter i Salling Land”. Dermed peger han indirekte på reformatoren fra Salling, Peder Thomesen.

Unge Johan Wickradt trykte en version af ”Peder Smed og Adser Bonde” i 1559

Flere versioner - også aktuell i dag med ny udgave i 2013

P. H. skrev i Silkeborg Avis den 14. juni 1902: "Omkring ved 1530 udkom i Skive en bog, som indeholder en samtale mellem Peder Smed og Adser Bonde." Der findes dog ingen eksemplarer fra 1530'erne, men det er nærliggende, at den første udgave af bogen blev trykt på det tidspunkt. I årene 1528 og 1531 udgav bogtrykker Hans Vingaard i Viborg reformatoriske skrifter, så det må også være ham, der trykte skriftet "Peder Smed og Adser Bonde."

Den ældste kendte version er fra 1559, som universitetsbiblioteket i Uppsala kom i besiddelse af i 1890. Det er en udgave, der er trykt i Hamburg af unge Johan Wickradt.

Det Kongelige Bibliotek i København har nogle sider af et eksemplar trykt i København 1577 af Matz Vingaard. Det eneste fuldstændige eksemplar af denne udgave fra 1577 findes på Sveriges Riksbibliotek i Stockholm.

Laurentz Albrecht i Lübeck reklamerede med en udgave i kataloget i 1591.

I 1880 udgav Samfund til Udgivelse af Gammel Nordisk Litteratur ved Svend Grundtvig en version trykt efter versionen fra 1577.

Institut for Jysk Sprog- og Kulturforskning og Universitets-Jubilæets danske Samfund ved Svend Mogensen udgav i 1936 "Peder Smed og Adser Bonde" - efter versionen fra 1559. Udgiver er Levin & Munksgaard. Udgivelsen kom sikkert i anledningen af 400 år jubilæum for reformationen. Bogen er trykt i 500 nummererede eksemplarer og jeg har nr. 312.

Nabu Press, Amazons, Print On Demand Company, trykte bogen i 2013 - ISBN 1287391133, og den sælges i dag på www.amazon.com

Illustration fra skriftet "Peder Smed og Adser Bonde" trykt 1559

Et uddrag af bogen "Peder Smed og Adser Bonde."

Jeg omtaler det tyske skrift som udkom i Erfurt år 1523 eller 1524, det er en satire over valfartsstedet i byen Grimmenthal. For at få mennesker til at ofre rigeligt til den katolske kirke udhulede man hovedet på Madonnas billede og fyldte det med vand, der igennem borede huller sivede ud af hendes øjne. Hvorfor græder Madonna spurgte folk? Fordi der blev ofret for lidt. Den tyske satire blev med en vis behændighed overført til Madonnabilledet i Karup, som det så ud indtil 1530. Selve handlingen foregår dog i Skive.

I denne lille bog lærer og underviser Peder Smed hvad han skal holde og tro af messer, sjælegaver, vigilies (tekster som skal skærpe årvågen), salmer at lære, skærsild, skriftemål, hellige dage, kød at spise, om tiende, pligt og bod, faste, aflad, afladsbrev, pilgrimsrejse, band, vievand, viede liv, hvidt salt, og vide salmer, om præster, om munkenes bedrageri, om sakramenterne, og anden sådan vildfarelse, som har været brugt i pavens kirke i mange år.

Borgmesteren, Lars Foged, sidder ved sin bordende, og Broder Kort og Hr. Jens sidder hos ham og leger Vartavl. Så kommer Peder Smed ind og siger til Lars Foged:

"Lars Foged, I er en Dannemand,
I haver godt Rygte i Sallingland.

Lader mig faa Øl i min Kande,
jeg siger Eder det paa min Sande.
Jeg tager mig tit saa stor Uro,
jeg drak ikke siden i Holstebro.”

Så svarer Lars Foged igen:

”Velkommen, Peder Smed, udi mit Hus,
du skalt faa Øl i Kande og krus.”

Lars Foged henter øl og siger videre:

”Drikker den ud, min gode Peder Smed,
I skulle faa mere, om I tørve ved(trænge til).
Sidder og drikker og slukker eders Tørst,
vi kommer endnu fra Kirke først.”

Her oplever man dansk almueliv for 500 år siden. Samtalen finder sted i fogedens hus, hvor man lige er kommet fra kirke på en varm sommersøndag. Præsten og munken har allerede sat sig ved spillebordet, på trods af det at holde søndagen hellig er særlig forpligtende for dem. Smeden, der har vandret fra Holstebro til Skive uden at skylle halsen for vejstøvet, derfor trænger til en drik øl, som bydes ham med ægte jysk gæstfrihed.

Som Peder Smed nu sidder nede ved døren og drikker sit øl, kommer Adser Bonde ind og siger:

”Sidder i Helsen, alle paa Rej(rad)
Viser mig til Karup den rette Vej.
Skal jeg over den lange Bro?
kan jeg komme over med tørre Sko?”

Peder Smed byder Adser Bonde kanden og siger:

”Hvor haver I hjemme? hvortil vil I gaa?
Drikker, I maa en Svale faa.
Mig tykker, jeg haver set Eder før?
Staa bedre hid fra denne Dør.”

Adser Bonde svarer:

”Jeg siger Eder Sanding og svær om Kors,
jeg bor i Tebbering By paa Mors.
Jeg skal ikke æde andet end Vand og Brød,
jeg skal ikke komme i den Nød,
før jeg kommer den Rejse af Sted,
som jeg haver til Karup jet(lovte).”

Bonden kommer ind og spørger om vej til Karup, men afslår den tilbudte læskedrik, fordi han er på pilgrimsvandring til det hellige Mariebillede, hvis underværker sikkert er bekendt af alle dem, der har gæstet Karup marked. At det var målet for hans rejse, fortæller Adser Bonde i samtalen, der på ægte dansk-landlig vis udspiller sig af de første spørgsmål om hvorfra? og hvortil?

Peder Smed siger:

Naa, saa I vil til Karup Marked?

Adser Bonde svarer:

Nej Tak for mig! Der skal jeg dog ikke komme mere!
Jeg har været der og solgt mine Øxer,
Leer og Knive, men hele Fortjensten blev på Markedspladsen.
Ja, det er nu ikke paa Handelens Vegne, at jeg tager til Karup,
men for de underlige Tings Skyld, som gaaer for sig dernede.

Præsten og munken spidser øren:

Underlige Ting? Hvad skeer der da?

Adser Bonde svarer:

Jo, Præsten i vor By har fortalt,
at Jomfru Maries Billede fælder Taarer,
fordi Ingen gjør Valfarter til hende længere,
siden den Kjætter Luthers Lære har begyndt ar faa Indpas.

Peder Smed bekræfter:

Ja, det er meget sandt.
Jomfru Marie græder ganske rigtigt,
men dermed har det saadan sin egen Sammenhæng:
Jeg vil gjøre Eder Skel for det,
Hvorledes vor Frue i Karup græd.
Hr. Jens(den tilstedeværende præst)
veed vel, hvorledes det gik til,
Om han Sandingen sige vil.

Lidt efter lidt kommer samtalen så til at dreje sig om rejsens egentlige mål. Præsten hjemme på Mors har fortalt Adser Bonde, at den hellige Jomfrus billede i Karup fælder tårer, fordi ingen længere valfarter til hende, siden den kætter Luthers Lære har begyndt at få Indpas.

Da Karups Rejse blev mindre gjort
Og Ofret blev ikke halvt saa stort,
der fattes alt paa Hr. Mouritz's(Præst i Karup 1525) Disk
baade Lam og Gæs, Oste og Fisk,
han gjorde med andre Præster et Raad,
at Lægfolk skulde det ikke forstaa.
Vor Frues Billede, i Karup staar,
grov han igennem Hoved og Haar
og gjorde Hovedet inden tomt.
Der var et Hul baade vidt og rumt;
en Nagle stak han i Øjet saa,
at det kunde ingen Mand forstaa.
Saa øste han Hovedet fuldt med Vand,
og det saa sagte gennem Øjet rand,
og sagde: Vor Frue græder saa saare,
for ingen vil til Karup fare.

Nej, det kan bonden da aldrig tro, at de ærlige, gode præster kunne begå sådanne skarnstreger.

Den brave Smed forsikrer:

Det er sandt, for Herredsfogeden i Rinds Herred stod op paa en Stige og fandt Hovedet endnu halvt fuldt af Vand, som sivede ud af Øjnene, og Landsdommeren var til Stede og vil bekræfte det.

Derfor, min gode Adser Bonde,
gaa ikke videre paa den Pilgrimsrejse!
Værer hjemme, arbejder, da gør I Ret,
for eders Hustru og Børn med.
Haver Gud for Øjne, Eder hjælpe kan,
ingen kan hjælpe uden han.

Denne forklaring skurrer præsten Hr. Jens i ørene:

Var I min Sognemand, skulle I strax blive sat i Band.

Peder Smed svarer:

Har den gode Præst maaske ikke læst,
Hvad St. Poul skriver om Banden og Sværge?

Munken siger:

I ser mig ud at være Lutherske.

Peder Smed svarer:

Nej, luthersk er jeg ikke, og det er Ingen i vor By,
men "vi have et kristeligt Levnet af ny"
og jeg for min Del haver læst noget føje Ting
af Luthers Bøger, her føres omkring.
Deri haver jeg fornummet saa,
megen Skalkhed kunne I finde paa.
Jeg haver og læst i samme Bog
mange Lærdomme gode nok.
Munke og Præster de løbe omkring,
de læse i Skriften en føje Ting.
De tage ikke vare uden Trygleri,
drikke og doble og Horeri.

I samtalsens videre forløb berøres de forskellige papistiske (pavelige, katolske) vranglærdomme: om messe, skærsild og aflad, skriftemål, faste og tiende, såvel som kleresiets laster, grådighed, dovenskab, vellevned og ukyskhed.

Den veltalende og belæste smed forstår at sammensætte det hele således, at bonden ikke alene opgiver sin rejse, men frasiger sig al den katolske præstelærdom og præstetvang. Munken smider sin munkekappe og lover at arbejde resten af livet i stedet for at gå omkring og tigge, som han hidtil har gjort. Han vil straks gå til Nibe og søge arbejde ved sildefiskeriet.

Der er noget af det Holbergske vids art i smedens ræsonnement om afladsbrevens virkeevne:

Kunde de skaffe os Salighed,
saa var jo intet kreatur paa Jord saligere end Kalve og Kvæg,
af hvis Skind disse Pergamentsbreve gjøres.

Hvad stilformen angår, er der en usædvanlig sammentrængthed, både i det satiriske og i tankegangens udvikling, hvor Peter Smed besvarer Broder Korts spørgsmål:

Hvi han vil nægte Munkene Løn for deres Arbejde,
da de dog også prædike Guds Ord:

Ja, det er Sandingen og følger Skjel,
til Skjærsild kunne I prædike vel:

Djævelen er sort og Helvede hed,
Skjærsild utrolig lang og bred,
Himmerigets Vej er snever og trang,
Ingen kan komme den Vej saa lang,
før I faae Penninge i store Summe,
saa skal han da til Himmerig komme,
og naar mange Munke bede fast,
saa far han til Himmerig med en Hast.

At Nogen for Troen til Salighed kom,
det have I intet talet om,
men til udvortes Gjerning I os vise,
som I udi al Eders Prædiken prise.
Om Gjærninger af en stadig Tro komme,
da ere de gode og meget fromme.
Haver jeg til Gud en ret sand Tro,
da elsker jeg hannem alt det, jeg formaa.

Elsker jeg af Hjertet Gud
da holder jeg altid gjerne hans Bud.
Om jeg holder Guds Bud vel,
da gjør jeg min Jevnkristen (næste) Skjel.
Elsker jeg min Jevnkristen (næste) af Hjertes Grund,
imod hannem gjør jeg ingenlund.
Se, saa komme gode Gjærninger ret
af en sand Tro alt slet (ganske ligefrem)
og ingen ret Tro kan nogentid komme
af Gjærninger, dog de synes fromme.

De ordvekslinger, som denne stille satire indeholder, er blevet drøftet mand og mand imellem i hjemmene, i krostuerne og mange andre steder og har været med til at undergrave de gamle katolske tanker og fremme reformationen.

Tænk, at munken fra Børglum Kloster kan være forfatter til denne lille bog
 Det er helt utroligt, at munken fra Børglum Kloster kan være forfatter til det protestantiske stridsskrift fra Skive, der fik så stor udbredelse i Danmark og ud over landets grænser, når man ser, at der findes eksemplarer i Stockholm og Uppsala, tillige med at det blev solgt i Lübeck.

Titelblad til "Peder Smed og Adser Bonde" udgivet i 1577

Kilder: Aalborg Stiftstidende 16. maj 1953. Vendsyssel Tidende 30. juli 1924. Thisted Amtsavis 2. januar 1913. Silkeborg Avis 14. juni 1902. Svend Grundtvigs udgave fra 1880 af "Peder Smed og Adser Bonde". Svend Mogensens udgave fra 1936 af "Peder Smed og Adser Bonde". Bogen om Skive: i Anledning af Købstadens 600 Aars Jubilæum i 1926. Menigmands medie det folkelige bogtryk i Danmark 1500-1840.